

КОРУПЦІЯ

ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ «ФЕНОМЕН» УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Р. П. Натуркач
кандидат юридичних наук

Корупція, на жаль, є одним із універсальних негативних явищ, притаманних багатьом країнам світу, в тому числі й високорозвинутим. Однак найбільш руйнівних та загрозливих масштабів це явище набуло у тих країнах, які пережили і переживають період глибоких суспільно-політичних, соціально-економічних та морально-етичних трансформацій. На жаль, це явище не оминуло й Україну.

Про негативний вплив корупції на розвиток суспільства відомо з давніх часів. Напевно, можна стверджувати, що це антисоціальне явище виникає та формується у правових звичаях того часу, а з розвитком суспільства лише змінюються та вдосконалюються його форми. Доказом глибокого історичного коріння корупції є конкретні факти, що дійшли до нас з історії людської цивілізації. Так, з самого початку свого існування, людина була впевнена в тому, що її життя та благополуччя залежить від когось іншого (бо-

жественної суті), про що свідчать обряди жертвоприношення та ідолопоклоніння. З появою перших інститутів державності образ «божественної суті» плавно перемістився в образ конкретної людини (спочатку жерця, що був наближеним до божества, а згодом і до простого чиновника, що був наділений повноваженнями вирішувати певні питання).

Якщо проаналізувати історію корупції та хабарництва (як одного з її проявів), то важко не погодитися з В. Цитряком, який зазначає, що із самого початку існування це явище було способом утримання чиновників за рахунок населення відповідної території [17, с. 244]. Такої ж позиції дотримується і видатний криміналіст В. Ширяєв, який вважає, що, як тільки з'явилися носії влади, наділені особливими повноваженнями, так одночасно з цим з'явилося і хабарництво [18].

На думку Г. Ахметової, виникнення та існування корупції стало

можливим з моменту виділення функцій управління в суспільній або господарській діяльності. Саме тоді у державного чиновника з'явилися великі можливості розпоряджатися різноманітними ресурсами, у результаті чого він часто приймав рішення не в інтересах суспільства, а виходячи зі своїх особистих, корисливих потреб. Історично цей процес відноситься до часу формувань перших класових суспільств і державних утворень у прадавніх центрах людської цивілізації: Єгипті, Месопотамії, Індії, Китаї, тобто у період III-II тис. до н. е., що підтверджується релігійними і літературними джерелами, знайденими археологами та істориками. Так, у одному з найстаріших текстів має місце явне підтвердження того, що єгипетські царі приймали підношення [3, с.1].

Отже, корупція – це таке саме стародавнє явище, як і соціальний порядок у житті людей. Проблема корупції виявляється ще

в біблійних текстах. Так, у книзі книг – Біблії, Старому Заповіті, що складається з книг, написаних упродовж 1000 років з XIII по IV ст. до н. е. (за іншими оцінками з XII-VIII ст. до н. е. по II-I ст. до н. е.), згадується і засуджується таке діяння, як хабарництво: «а хабара не візьмеш, бо хабар осліплює зрячих і викривляє слова справедливих» (Вихід 23:8). «Цар правосуддям стверджує землю, а люблячий подарунки розорє її» (Книга Приповістей Сол. 29:4). «Горе тим, хто за подарунки виправдує винних і правих позбавляє законного» (Книга пророка Ісаї 5, 23). Найвідомішим в історії християнства фактом підкупу, мабуть, назавжди залишиться підкуп Іуди Іскаріота, що продався за тридцять срібняків.

Фактично першу антикорупційну заповідь дав Господь через Мойсея, який записав те, що почув з неба: «Дарів не приймай, тому що дари сліпими роблять зрячих і перетворюють справу правих» (Вихід 23:8) [12, с.111]. Зрозумілим є те, що таке попередження узагальнює попередній досвід зіткнення людей з корупцією та розуміння тієї суспільної небезпеки, яке вона несе для людей.

Про те, що корумповані відносини супроводжували державу споконвіку, також стверджує В. Мандибур, про що, на його думку, свідчать писемні пам'ятки культури, висловлювання відомих мислителів древності, історичні факти. Найвидатніші давньогрецькі філософи Платон і Арістотель у своїх роботах неодноразово згадували про руйнуючий вплив хабарництва на економічне, політичне і духовне життя суспільства. Так, давньогрецький філософ Арістотель зазначав: «Найголовніше при будь-якому державному ладі – це дотримання законів та порядку, влаштування справи так, щоб посадовим особам неможливо було наживатися». Про хабарі

згадується і в давньоримських 12 таблицях [14, с. 374]. Конфуцій уважав, що турбота та доброта є головними чеснотами, насамперед, турбота про свою сім'ю. Але водночас він попереджав, що занадто буквальне дотримання цих чеснот може стати причиною зловживань чиновників, оскільки вони, приймаючи рішення, будуть віддавати перевагу своїм сім'ям [11, с.13].

Не уникла виявів і розквіту корупції антична епоха. Її руйнівний вплив був однією з причин розпаду Римської імперії [14, с. 374]. У II-I ст. до н. е. у Римській республіці сенатори обиралися серед найдіяльніших патриціїв цензорами (лат. *sensura*), які також могли усунути сенатора з посади, якщо той виявлявся «морально зіпсованим» – звинувачення, яке могло обіймати такий злочин, як хабарництво. У Стародавньому Римі в період домінування характерною тенденцією розвитку кримінального права було те, що ряд окремих деліктів поступово стають кримінально-карними, включаються до категорії злочинів (*crimen publicum*). Так, до злочинів, що безпосередньо стосувалися інтересів Римської держави, належали: привласнення казенного майна і розкрадання державних коштів, хабарництво, фальшивомонетництво, участь у заборонених збіговиськах й об'єднаннях, спекуляція зерном та іншими продуктами, несплата податків тощо.

Більш пізні періоди західноєвропейської історії також супроводжувалися розквітом корупційних відносин. При цьому їх присутність в житті і справах суспільства отримала відображення не тільки в історичних документах, а й у багатьох художніх творах таких майстрів, як Дж. Чосер («Кентерберійські оповідання»), В. Шекспір («Венеціанський купець», «Око за око»), Данте («Пекло» і «Чистилище»). Так, ще сім століть тому

Данте помістив корупціонерів у найтемніші та найглибші кола пекла. Історія пояснює його неприязнь до корупції політичними міркуваннями автора, тому що він вважав хабарництво причиною падіння Італійських республік і успішністю своїх політичних супротивників [14, с. 374].

Н. Макіавеллі стверджував, що корупція є свідченням загального захворювання держави, що руйнує громадську чесноту, а Ш.-Л. Монтеск'є характеризував це явище, як дисфункціональний процес, у результаті якого гарний політичний порядок або система перетворюються в негідні, а монархія вироджується в деспотизм [15, с. 8].

Про корупцію в Україні говорять з часу її становлення як самостійної та незалежної держави майже всі: від пересічних громадян до опозиційних політиків та високих державних посадовців. На державному рівні неодноразово приймалися відповідні закони, концепції та програми боротьби з цим ганебним явищем, створювалися інституції по боротьбі з нею. Однак масштаби корупції в Україні залишаються, на думку наших громадян, незмінними і поширеними. Так, за результатами соціологічних опитувань Центру Разумкова, населення оцінює рівень корупції в державі як масштабне явище. За даними дослідження, проведеного громадською організацією «Партнерство за прозоре суспільство», 65 % опитаних вважають, що «корупція дуже поширена в Україні», 27 % – «дещо поширена». Кожний третій (31 %) громадянин протягом останнього року давав хабара.

За результатами досліджень, проведених Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова в період з 14 по 22 листопада 2015 р. в усіх регіонах України

(за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей), 33.6 % респондентів вважає, що люди дають хабарі тому, що їм так простіше і легше вирішити проблеми, 18 % – тому, що з них хабарі вимагають, 19.8 % – тому, що це вже норма нашого життя, 6.6 % – тому, що люди часто хочуть того, що за законом їм не належить, 4 % – просто іноді людям хочеться щиро віддячити людині, яка допомогла вирішити їхню проблему, 9.5 % – тому, що наше законодавство надто заплутане і людині самостійно у ньому ніколи не розібратись, а 8 % не визначилися з відповіддю [13].

Про масштаби корупції та думку з цього приводу простих громадян свідчить ще одне опитування, проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 22 по 27 травня 2015 р. Було опитано 2007 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України (за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей) за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. На поставлене запитання «Як Ви поставилися б до пропозиції запровадження смертної кари для державних службовців, які вчинили корупційні дії?» 41.5 % респондентів підтримали б, 42 % не підтримали б, а 16.6 % не змогли відповісти [8].

Важко не погодитися з Л. Білінською, яка в своїй науковій праці «Корупція як соціальне, психологічне і моральне явище» характеризує корупцію як складне соціальне (а за своєю суттю асоціальне, аморальне і протиправне) явище, що виникає в процесі реалізації владних відносин уповноваженими на це особами, які протиправно використовують надану їм владу для задоволення особистих інтересів (інтересів третіх осіб), а також для створення умов здійснення корупційних дій, при-

ховування цих дій та сприяння їм [5, с.139].

Дуже влучним є визначення М. Мельника, за яким корупція – це своєрідне дзеркало суспільства, його моральної і правової чистоти, економічного, політичного та соціального стану. З одного боку, вона характеризує основні соціальні процеси, які відбуваються у державі та суспільстві, з іншого – здійснює вплив на економіку, політику, право, ідеологію, суспільну психологію тощо [10]. Саме в корупції проявляється неефективність влади, недосконалість найбільш важливих державних і суспільних інститутів.

Досить яскраву та образну характеристику цьому явищу дав О. Кірпічников: «Корупція – це корозія влади. Як іржа роз'їдає метал, так корупція руйнує державний апарат і роз'їдає моральні основи суспільства. Рівень корупції – своєрідний термометр суспільства, показник його морального стану і можливості державного апарату вирішувати завдання не у приватних інтересах, а – інтересах суспільства. Подібно до того, як для металу корозійна втома означає зниження межі його витривалості, так для суспільства втома від корупції означає зниження його опору» [3, с. 3].

На жаль, це явище притаманне будь-яким політичним і економічним системам та є складовою механізму використання суспільства бюрократичними структурами [1, с.183] і жодна із соціально-політичних і економічних систем не має повного імунітету до корупції. Залежно від рівня розвинутої конкретної суспільства змінюються лише її обсяги і прояви, а також її можливості, що залежить від ставлення до неї держави і конкретного громадянина, зокрема. Однак вона може бути другорядним явищем, яке істотно не впливає на загальнодержавну ситуацію (Фінляндія, Швеція) або

стає більш-менш контрольованою, а може перетворюватися на обов'язковий елемент політичного та громадського життя суспільства, який поступово перетворюється на правило (норму) і виступає звичним способом вирішення життєвих проблем, стає нормою функціонування влади і способом життя значної частини членів суспільства, тобто вона стає системним елементом управління. На жаль, Україна давно перейшла до цієї категорії країн.

Сказати, що корупція є вкрай негативним явищем, – означає не сказати нічого. Сьогодні свідомою частиною громадськості нашої держави б'є на сполох про масштаби впливу корупції на життя суспільства та про те, що корупція в Україні перетворилася на одну з загроз національної безпеки. Суспільна небезпечність цього явища полягає у тому, що корупція підриває авторитет держави, критично обмежує конституційні права і свободи людини та громадянина, порушує принципи верховенства права, призводить до гальмування і викривлення соціально-економічних реформ, надає незаконні привілеї корумпованим структурам, підпорядковує державну владу їхнім інтересам та сприяє криміналізації й тінізації економічних відносин, легалізації доходів, одержаних незаконним шляхом, нищить духовні, моральні та суспільні цінності, ускладнює відносини з іншими державами і всією міжнародною спільнотою. Об'ємним та ґрунтовним у цьому напрямі є дослідження І. Жданова «Корупція в Україні: спроба аналізу», в якому автор розкриває соціальні, економічні, владні, політичні та міжнародні аспекти впливу цього явища на суспільне життя [6].

У правовому відношенні корупція становить сукупність різних за характером та ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю суттю корупційних діянь, інших

правопорушень (кримінальних, адміністративних, цивільно-правових, дисциплінарних), а також порушень етики поведінки посадових осіб, пов'язаних із вчиненням цих діянь [5, с.139]. Законодавством визначено різні форми (види) корупційних діянь (від зловживання владою або службовим становищем, незаконного одержання матеріальних або інших благ, пільг, надання необґрунтованих переваг, протекції фізичним або юридичним особам аж до хабарництва), за які передбачено дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність. Санкціями норм у сфері корупції передбачено тяжкі наслідки для особи, що притягається до відповідальності, а також членів її сім'ї, тому виникає логічне запитання: чому люди дають хабарі? Їх до цього змушують чи вони роблять це свідомо? Цікавими з цього приводу є дослідження психологів, які визначають три основні причини давання хабара.

По-перше, це так званий «хабар у кредит». Як уже зазначалося, з початку зародження людства виникла думка, що від принесення жертв божествам залежить існування людини як істоти (щоб земля родила, не було природних катаклізмів, було вдалим полювання, і тоді людина не буде голодною). А оскільки психологія людини змінюється повільно і стандарти певної поведінки дуже важко змінити, такі прояви хабарництва ми спостерігаємо і сьогодні. Різниця в тому, що сьогодні в якості божества виступають конкретні особи – начальник на роботі, лікар, директор школи чи вищого навчального закладу, де навчається дитина тощо. Людина хоче бути впевненою в своєму майбутньому і «про всяк випадок» приносить жертву, сплачуючи наперед за майбутню можливу послугу.

По-друге, це невпевненість людини в собі. В сучасному світі,

переобтяженому правилами поведінки, занадто складною нормативно-правовою базою регулювання суспільних відносин, людина часто боїться сама захищати свої права і наймає адвоката, хоча могла б вивчити гарантовані їй законодавством права задля свого захисту. Як тільки з'являється хтось, хто пообіцяє «вирішити всі питання», вона проситиме його допомогти (навіть тоді, коли потрібно просто пройти встановлену законом процедуру), «заплатить, не роздумуючи, і вдячна потім буде до кінця життя». Приклади цього ми зустрічаємо у повсякденному житті: наприклад, одержання паспорта, візи, реєстрація майна чи бізнесу. Адже недаремно існує величезна кількість фірм з надання цих та інших послуг, всі обов'язки яких полягають у тому, щоб узяти гроші і дати гарантію в тому, що потрібна послуга їм буде зроблена (хоча ця послуга гарантована законом).

Третій психологічний тип причин учені пояснюють психологією пострадянської людини і її звичок «переходити дорогу не там, де потрібно», а там, де ця людина перебуває в конкретну хвилину і в конкретному місці. Це теж плата за гарантію, але за гарантію отримання чогось не завжди законного (всі «послуги» та «прейскуранти» спрямовані на те, щоб допомогти людині, що дає хабар, обминути або порушити закон) або отримання чогось в несправедливий спосіб (прикладом може бути гонитва за «дефіцитом» у радянські часи – килими, кристаль тощо, а зараз – скорочені терміни розгляду документів).

А, як відомо, «попит формує пропозицію», і допоки буде попит, до того часу буде і пропозиція. Зрозуміло, що наведені причини не є повною стовідсотковою підставою для давання хабара. Як правило, вони підсилюються зовнішніми чинниками: забю-

рократизованістю держaparату, спеціальною ускладненістю процедур тощо. Іноді в людини практично відсутній вибір – давати або не давати – наприклад, якщо хворіє близький родич, а лікар пояснює, що в лікарні немає потрібних медикаментів, або директор садочка стверджує про відсутність місць у закладі, а інший садочок знаходиться в другому кінці міста. В таких випадках людина буде готова віддати усе, що у неї є, аби «вирішити свої питання».

Враховуючи те, що хабарництву притаманні дві сторони (той, хто дає, і той, хто бере), виникає закономірне запитання: «А чому людина бере хабарі?» На побутовому рівні свідомості відповідь на це запитання проста: «А чого ж не брати, якщо дають?» або ж «Так прийнято». У того, в чьому житті хабар увійшов як невід'ємний атрибут виконання посадових обов'язків, у свідомості утвердився ряд постулатів, які виправдовують сформований стан речей. Приходячи на певну посаду, людина найчастіше вже знає, що її «обов'язок» – брати і ділитися з вищестоящими. «Тупуватих» швидко вчать, «клінічно чесних» виживають або підставляють. (Найпоширеніший приклад – це коли колектив «здає» як хабарника саме того зі своїх членів, хто, не беручи хабарі, «збиває ціну»). Стаючи частиною корупційної системи, людина не вважає себе злочинцем. Вона просто дотримується правил гри, виявляє лояльність стосовно системи. Так, її можуть упіймати на хабарі, але ризик тут у її свідомості такий же, як потрапити під машину. Тобто дуже невеликий, якщо дотримуватися правил руху корупційних грошей: «узав сам – поділися з тим, хто вище». Звісно, бувають трагічні випадки. То що ж, через це по вулицях не ходити чи що? [16].

Отже, в корупції знаходить своє відображення психологія конкрет-

них індивідів, від яких залежить: буде чи не буде вчинене конкретне корупційне діяння. З цього приводу дуже влучно зазначає Л. Білінська: «Корупція не існує відокремлено від людей – їх поведінки, діяльності. Корупція – це спосіб мислення, який обумовлює спосіб життя. В країнах, де хабарництво та інші корупційні діяння зустрічаються порівняно рідко, корупція у громадській свідомості асоціюється з великим злом для держави та її громадян і не має істотного впливу на суспільне життя. У тих країнах, де корупція поширена значною мірою, корумповані відносини все більше витісняють правові, етичні відносини між людьми, корупція із соціальної аномалії поступово перетворюється в правило і виступає звичним способом вирішення життєвих проблем, стає нормою функціонування влади і способом життя значної частини суспільства. Найбільш небезпечним наслідком такого стану речей у суспільстві є те, що в результаті витіснення корумпованими відносинами правових та етичних відносин відбувається значний злам у суспільній психології – люди у своїй поведінці з самого початку психологічно вже налаштовані на протиправні способи вирішення питань» [5, с.138].

Визначення корупції, як соціального явища, намагалися знайти Арістотель, Платон, Фулід. Вони створили першу відому науковцям модель корупції – «моральну модель», яка пояснювала людську недосконалість перепоною на шляху до легітимного суспільства. Н. Макіавеллі порівнював соціальне зло корупції з такою, на той час, поширеною хворобою, як сухоти. На його думку, мудрість правителів полягала у своєчасному виявленні хвороби та знаходженні методів лікування [3, с. 2].

Вважаємо, що слід погодитися з думкою О. Костенка про те, що сучасна корупція в нашій країні є особливим різновидом корупції –

корупцією кризового типу, яка з одного боку, породжена соціальною кризою в Україні, а з іншого, – будучи породженням кризи, створює ґрунт для її поглиблення [7, с. 8]. Така корупція має здатність зводити нанівець будь-які реформи в країні, а також спричиняє відчуження України у світовому просторі. Тому вона стає політичною проблемою № 1 для нашої держави. Усвідомлюючи це, влада повинна не просто маніпулювати антикорупційним законодавством, створюючи ілюзію реформ, а запровадити дійсно дієві інструменти для реформування в державі в цілому. При цьому всі мають бути свідомі того, що жодні інструменти не працюватимуть самі по собі, без приведення їх у дію людьми. А там, де є людина, там виникає «людський фактор», ігнорування якого апіорі призведе до мертвонародженості будь-якої реформи та відсутності очікуваних результатів, в тому числі і щодо боротьби з корупцією. Українським реформаторам необхідно усвідомити цю закономірність щодо співвідношення між інструментами і тим «людським фактором», який має приводити їх у дію (зокрема, інститути законодавчої, виконавчої і судової влади, а також різноманітні інститути громадянського суспільства тощо). Враховуючи останні кроки влади в напрямі Європейської інтеграції, необхідно чітко розуміти те, що якщо моральна культура («людський фактор») нашого суспільства не є розвинутою до європейського рівня, то жити по-європейськи нам не вдасться. Жодне антикорупційне реформування українського законодавства чи впровадження нових адміністративних інституцій не здатне забезпечити приборкання корупції в Україні, якщо громадяни не матимуть розвинутої моральної культури, яка має антикорупційні властивості.

У своїй науковій статті О. Костенко («Людський фактор» –

основний антикорупційний засіб) з допомогою приказки «Риба гниє з голови!» влучно описує властивості корупції та стверджує, що «риба гниє з голови тому, що хвороба уразила інші органи риби». Під цими «іншими органами риби», як це впливає з тлумачення приказки, на його думку, слід розуміти саме громадян, які утворюють «громадянське суспільство». Отже, корупційне гниття «голови» має місце тоді, коли певна «хвороба» уражає «людський фактор», тобто волю й свідомість громадян, від яких залежить стан здоров'я «голови». Очевидно, саме це мав на увазі німецький філософ Г. Гегель, який стверджував, що «кожен народ має той уряд, якого він заслуговує». Недорозвиненість соціальної культури громадян (політична, економічна, правова і моральна культура) лише сприяє розвитку корупції як зляканої пухлини несвідомого суспільства. Захист громадської свідомості від корупційного впливу є одним із стратегічних напрямів запобігання корупції, що включає збереження моральних цінностей та зростання суспільної свідомості. Для ефективної антикорупційної діяльності необхідна соціальна база, в якій уособлюється бажання значної частини суспільства протидіяти корупції. За відсутності такого психологічного настрою суспільства антикорупційна діяльність правоохоронних та інших державних структур приречена на поразку [7, с. 9].

Деякі фахівці в галузі попередження корупції висловлюють фатальну думку про те, що корупцію навряд чи можна подолати. Прихильники цієї позиції стверджують, що останні заходи проти корупції принесли мало успіху і що така боротьба принаймні повинна включати комплексні заходи і вестися протягом довгого часу. У тому, що боротьба з корупцією передбачає комплексний і довготривалий

процес, вони, дійсно, праві. Корупція не є монолітним явищем, яке можна подолати одномірним рішенням. Боротьба з нею повинна мати систематичний характер з безперервною участю в ній як державних інститутів, так і інститутів громадянського суспільства.

За наслідками проведеного дослідження можемо зробити такі висновки:

1) корупція – це соціальне явище, витоки якого у далекому минулому. Від первісного ладу й до сьогоднішніх днів залишається актуальною проблема контролю за особами та групами осіб, які ставлять власні інтереси вище за інтереси держави і суспільства;

2) корупція є складним і багатаспектним соціальним явищем,

сутність якого характеризують економічний, політичний, правовий, морально-психологічний та інші аспекти;

3) корупція – це явище, яке постійно розвивається, трансформується, пристосовуючись до умов розвитку законодавства, суспільства та держави, але при цьому її сутність і негативний вплив залишаються незмінними;

4) правильне розуміння корупції як соціального явища є не лише суто теоретичною проблемою, а має надзвичайно важливе і практичне значення;

5) корупція і влада є одночасно антагоністами і супутниками: влада породжує корупцію, без неї корупція як явище неможлива в принципі, а корупція як соціаль-

на корозія, в свою чергу, постійно «роз'їдає» державні структури;

6) боротьба з корупцією є довготривалим процесом, в якому активну участь повинні взяти всі складові національної системи управління. Однак началом цього процесу має стати зміна стереотипів поведінки кожного громадянина – члена суспільства;

7) без антикорупційної моральності будь-яке антикорупційне законодавство залишиться мертвонародженим документом. Окрема людина не може побороти корупцію як явище. Однак мораль, етика та релігія можуть стати тими інструментами, за допомогою яких суспільство може дати гідну відповідь цьому явищу. ■

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акімов О. О. Психологічні аспекти проявів корупції в державному управлінні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : academy.gov.ua/ej/ej19/PDF/23.pdf
2. Баран М. П., Струтинський Р. Й. Запобігання та протидія корупції / М. П. Баран, Р. Й. Струтинський. – Івано-Франківськ, 2013. – 179 с.
3. Безрутченко В. С. Історичний шлях виникнення корупції, різноманітність поглядів на проблему визначення дефініції цього явища [Електронний ресурс]. – Режим доступу : nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2008_18_32
4. Білінська Л. В. Корупція як соціально-економічний феномен українського суспільства // Митна справа. – 2013. – №2. – Ч. 2. – Кн.1. – С. 407-412.
5. Білінська Л. В. Корупція як соціальне, психологічне і моральне явище // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція. – 2013. – № 6-1. – Т. 1.
6. Жданов І. Корупція в Україні: спроба аналізу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ji-magazine.lviv.ua/ji-junior/N32-1/zhdanov.htm
7. Костенко О. М. «Людський фактор» – основний антикорупційний засіб / О. М. Костенко // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 4. – С. 8-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chkup_2014_4_3.pdf
8. Корупція // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.razumkov.org.ua/ukr/socpolls.php?cat_id=200
9. Мандибура В. О. «Тіньова» економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження / В. О. Мандибура. – К. : Парлам. вид-во, 1998. – 135 с.
10. Мельник М. Корупція – це своєрідне дзеркало суспільства, його моральної і правової чистоти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/dialog/page56-928.html>
11. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : [моногр.] / М. І. Мельник. – К. : Юрид. думка, 2004. – 400 с.

12. Невмержицький Є. В. Боротьба з корупцією в Україні: порівняльно-правовий аспект // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?..
13. Опитування: Як Ви думаєте, чому люди дають хабарі // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.razumkov.org.ua/ukr/socpolls.php?cat_id=200
14. Павленко С. О. Основні етапи боротьби з хабарництвом: історичний аспект // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – Вип. № 2. – 2013. – С. 373-382.
15. Сафронов А. Д. Организационно-правовые аспекты предупреждения коррупции среди сотрудников органов внутренних дел / А. Д. Сафронов. – М., 1993. – 47 с.
16. Хабар як норма життя? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : gazeta.dt.ua/SOCIETY/habar_yak_norma_zhittyta.html
17. Цитряк В. Я. Хабарництво: історико-правові аспекти соціального явища та протидії йому в Україні / В. Я. Цитряк // Актуальні проблеми держави і права. Вип. 48. – 2009. – С. 241-245.
18. Ширяев В. Н. Взятничество и лихоительство в связи с общим учением о должностных преступлениях: уголовно-юридическое исследование [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.litres.ru

КОРУПЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ «ФЕНОМЕН» УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Р. П. Натуркач

Стаття присвячена дослідженню корупції як соціально-психологічного феномену, яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, посадових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших корупційних правопорушень, які створюють умови для вчинення корупційних діянь, приховування їх або потурання їм.

Ключові слова: корупція, хабарництво, державне управління, функції держави.

Стаття надійшла до редакції: 5.04.2016.